

MULIH KAO KAZUIST

Stjepan BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Juraj Mulih (1694.–1754.) je kao javni religiozni djelatnik (27 godina misionar, pisac katekizama, molitvenika, misijskih priručnika i drugih djela) u 18. stoljeću u hrvatskim krajevima promicao moralno obrazovanje kršćana. Budući da u moralnoj teologiji u Mulihovo vrijeme prevladava kazuistika, autor članka polazi od pitanja: u kojoj mjeri je kazuistika utjecala na Muliha? U prvom poglavlju se obrađuju uzroci, nastanak i bitne značajke kazuistike u širem europskom kontekstu. To je važno stoga što se Mulih školovao u Grazu i Trnavi. Drugo poglavlje istražuje situaciju u domovini Hrvatskoj u kojoj su najvažniju ulogu imali kolegiji Družbe Isusove, osobito onaj u Zagrebu gdje se od akademske godine 1633./34. počinje na poticaj zagrebačkog biskupa predavati moralna teologija. U trećem poglavlju autor na primjeru »Priloseka« u katekizmu »Zerczalo szpovedno« istražuje Mulihov stav u odnosu na moralno ponašanje kršćana. To se posebno vidi u materiji sakramenta pokore.

Mulih se nije izričito opredijelio za neki od tada prevladavajućih moralnih sustava. Iako bi se njegova strogost u misionarskom djelovanju mogla povezati sa sve raširenijim rigorizmom u crkvenoj praksi, ipak je njegova pisana riječ nošena umjerenošću. Mulih je kazuist u onom smislu, u kojem određeni moralni sustav pospješuje Mulihovu prvotnu nakanu, tj. moralno uzdizanje kršćana u hrvatskom narodu u 18. stoljeću.

Ključne riječi: Mulih J., kazuistika, moralna teologija u Zagrebu (1633.), ispovjedna praksa u 18. st., Prilosek.

0. Uvod

Juraj Mulih je javni religiozni djelatnik, prije svega misionar koji je 27 godina kontaktirao s ljudima na različite načine. Održao je 400 misija, mnogo duhovnih vježbi i obnova kao i velik broj rado slušanih propovijedi, osobito u crkvi sv. Katarine u Zagrebu¹. Kao misionar susretao se s moralnim problemima kršćana tog vremena koje je, posebno u sakramentu pokore, morao rješavati.

¹ Usp. I. FUČEK, *Juraj Mulih, život i djelo*, Zagreb 1994, str. 43–52. Najbolji poznavatelj života i djela Jurja Muliha je hrvatski isusovac prof. dr. Ivan Fuček, koji je u povodu 300. obljetnice rođenja Jurja Muliha i 900. obljetnice zagrebačke biskupije pokrenuo organiziranje međunarod-

Na koji način je on to činio? Kojim metodama se služio?

U prvoj polovici 18. stoljeća kada je on javno djelovao prevladavala je u moralnoj teologiji kazuistika koja je bila zaokupljena problemima odnosa savjesti i zakona i osobito pitanjima vezanim uz sakrament pokore. Je li i na koji način je Juraj Mulih bio kazuist?

Na postavljeno pitanje nije lako odgovoriti, jer Mulih nije ostavio neko pisano djelo u kojem bi on izričito obrađivao problematiku kazuistike. Ostavio je u svojem djelu »Zerczalo szpovedno«, »Prilosek« šest casusa ili primjera ispovijedi o kojima će biti riječi u daljnjoj obradi teme².

Jedan od mogućih načina traženja odgovora na pitanje o Mulihovoj kazuistici, a kojim se ovdje služimo, je slijedeći: 1. osvijetliti nastanak i značenje kazuistike u kojoj je jednu od najvažnijih uloga imala Družba Isusova³ čiji je Mulih član i ukazati na kontekst ondašnjih kazuista u Europi. 2. ukazati na kontekst naših kazuista isusovaca u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu gdje se predavala moralna teologija odnosno kazuistika. Tek nakon toga moguće je 3. na osnovu nekih Mulihovih djela (osobito »Poszel apostolszki«, sv. 1–2, i »Zerczalo szpovedno«)⁴ istraživati kazuistiku u Mulihovu pisanju i općenito javnom djelovanju. Ovdje se ograničavamo na »Zerczalo szpovedno«, odnosno na »Prilosek« koji donosi šest slučajeva ili bolje primjera ispovijedi.

1. Kazuistika i njezin europski kontekst!

Povijest moralne teologije bilježi više značajnih razdoblja. Jedno od najdužih jest vrijeme tzv. kazuistike koje je u različitim varijantama i oblicima obilježilo moralnu teologiju od 16. pa sve do polovice 20. stoljeća odnosno do promjena koje je u moralnu teologiju uveo 2. vatikanski koncil (1962. – 1965.).

Početak 16. stoljeća tri čimbenika privlače pozornost teologa moralista. To su⁵: a) humanizam koji predlaže vraćanje izvorima kako poganske starine tako i Biblije i crkvenih otaca. Humanizam se predstavlja kao etika koja uzdiže ljubav i

dnog znanstvenog simpozija pod naslovom »Isusovac Juraj Mulih (1694–1754) i njegovo djelo« (Zagreb, 25. i 26. XI. 1994). Povod ovom članku jest predavanje na tom simpoziju.

² Usp. J. MULIH, *Zerczalo szpovedno*, Zagreb 1742, str. 132–144. Juraj Mulih, rođen je 30. travnja 1694. godine u Hrašću, u Turopolju. 1714. godine stupa u Družbu Isusovu. Umro je 31. prosinca 1754. godine, u 61. godini života.

³ Osobito zbog toga jer su isusovci držali veliki broj škola i odgojnih zavoda. Sredinom XVIII. stoljeća (1749. god.) Družba Isusova ima 669 srednjih i visokih škola i još 176 zavoda, usp. M. VANINO, *Geneza naučne osnove »Ratio Studiorum«*, u: *Vrela i prinosi* 9(1939), str. 123.

⁴ Usp. J. MULIH, *Poszel apostolszki*, sv. 1–2, Zagreb 1742.

⁵ Usp. L. VEREECKE, *Storia della teologia morale*, u: F. COMPAGNONI, G. PIANA, S. PRIVITERA (uredili), *Nuovo dizionario di teologia morale*, Torino 1990, str. 1327–1328.

slobodu shvaćenu kao smisao za osobnu odgovornost; b) protestantska reforma koja usprkos toga što se oslanja na dogmatsku viziju opravdanja donosi etiku zemaljske stvarnosti. No, ta teologija će ubrzo doći u sukob s katoličkom teologijom; c) otkriće Amerike i kolonizacija iz čega se stvara nova slika čovjeka a nastaju novi politički i religiozni problemi.

Početak tog istog 16. stoljeća pariško sveučilište je središnji centar teologije i morala. Polazeći od Pisma i crkvenih otaca pariški teolozi se zanimaju za konkretne probleme obitelji, države i gospodarstva. U takvom kontekstu, ali gotovo istovremeno u Parizu, Kölnu, u Italiji a osobito u Španjolskoj u Salamanci (Francesco de Vitoria, † 1546.) dolazi do buđenja tomizma u moralnoj teologiji koje će nažalost kratko trajati⁶.

Iz takvog duhovnog ozračja 16. stoljeća rađa se moralna teologija kao zasebna disciplina.

Nastanak moralne teologije kao zasebne discipline poklapa se s pojavom kazuistike. Iako pojedine elemente kazuistike susrećemo i prije, nastanak kazuistike kao posebnog oblika moralne teologije vezuje se uz objavljivanje »Institutiones Morales« španjolskog isusovca Juana Azora, točnije 1600. godine⁷.

Kako je uopće došlo do kazuistike? Postoje s jedne strane povijesni preteče kazuistike, a s druge strane valja ukazati na događanja u 16. stoljeću koja su bila neposredni povod za takav razvoj moralne teologije.

Povijesni preteče kazuistike su »libri poenitentiales«, »zbirke za ispovjednike« i »manuali za ispovjednik«. »Libri poenitentiales« ili pokorničke knjige pojavljuju se najprije u Irskoj a potom u Njemačkoj i Francuskoj kao upute svećenicima-ispovjednicima o tome na koji način odrediti pokoru penitentima⁸.

Od 13. stoljeća susrećemo »Zbirke za ispovjednike« koje su na neki način nastavak pokorničkih knjiga⁹. To su bili »Leksikoni moralne teologije«, a ne priručnici jer je u to vrijeme moral zauzimao samo dio jedne teologije. U 13. stoljeću su sastavljeni mnogobrojni »manuali za ispovjednik« koji su svećeniku i penitentu davali neophodne upute za slavljenje sakramenta pokore. Kako Zbirke tako i Manuali ugrađivali su u moral mnogobrojne pravne elemente¹⁰.

⁶ Usp. B. HÄRING, *Kristov zakon. I. Opća kršćanska moralna teologija*, Zagreb 1973, str. 37–38.

⁷ Usp. M. VIDAL, *L'atteggiamento morale, I, Morale fondamentale*, Assisi 1990², str. 117–118.

⁸ Te su knjige nastale kao potreba nove pokorničke prakse koja se nakon prestanka prakticiranja tzv. javne pokore javlja početkom srednjeg vijeka na Zapadu. Vrhunac doživljavaju između 650. i 800. godine, a iznova dobivaju značenje za vrijeme gregorijanske reforme između 850. i 1050. godine, usp. M. VIDAL, *isto*, str. 119.

⁹ Nakon što IV. Lateranski koncil (1215. god.) donosi obvezu godišnje ispovijedi teških grijeha vlastitom župniku, da bi formirali ispovjednike dominikanci i franjevci su sastavljali »zbirke za ispovjednike« čiji je model bila »Summa de casibus paenitentiae« katalonskog dominikanca Rajmunda Penjafortskog († 1275. god.), usp. L. VEREECKE, *isto*, str. 1325.

¹⁰ Usp. *isto*.

U 16. stoljeću susrećemo nekoliko novih čimbenika koji su snažno utjecali na razvoj kazuistike. To su dekret Tridentuskog sabora (1551. god.) o dijeljenju sakramenta pokore. Traži se točno nabrojavanje grijeha prema broju, vrsti i okolnostima koje mijenjaju vrstu grijeha¹¹. To je dovelo do sužavanja područja moralno-teološke problematike na primjereno ispitivanje savjesti i na samo primanje sakramenta pokore. Ispitivala se i »studirala se moralnost pojedinih akcija što je s jedne strane dovelo do preciznog poznavanja pojedinačnih *casusa*, a s druge strane je također dovelo do čisto praktične, pozitivne kazuističke doktrine sa velikim brojem primjera«¹².

1563. godine Tridentinski koncil dekretom određuje osnivanje sjemeništa za izobrazbu klera. Na prvom mjestu u programu koji je predložio Koncil bila su praktična pitanja. Neka se uči, određuje Koncil, »sve ono što se čini prikladnim za podjeljivanje sakramenata, prije svega ono za slušanje ispovijedi«¹³.

Studij moralne teologije ili bolje rečeno *casusa* savjesti bit će od sada na dalje orijentiran na pripremanje svećenika kako bi mogli s uspjehom vršiti sakrament pokore. U tome je u 16. i 17. stoljeću najvažniju ulogu odigrala Družba Isusova, osobito stoga jer su isusovci vodili škole. Uz onaj potpuni ciklus studija »*cur-sus maior*« trebalo je organizirati »*cur-sus minor*«, tj. kratki ciklus čiji je najvažniji dio bio u poučavanju »kazusa savjesti«. Raspored studija Družbe Isusove »bio je tako uređen da je imao u vidu, s jedne strane, profesore koji će se kao tumači teološke Sume sv. Tome baviti samo općim principima moralne teologije, a s druge strane profesore morala, kojima je bila prvotna zadaća *ex professo* proučavati 'pitanja savjesti'. Moralna nauka tih moralista razlikovala se od prethodnih zbirki za ispovjednike po tome što su oni sebi postavili za cilj da *točno formuliraju nauku prema kojoj će se rješavati pitanja savjesti*... Praktični problem koji je trebalo riješiti glasio je: 'Da li je ovaj penitent sagriješio? Da ili ne? Teško ili lako?' Probabilizam je u takvoj 'moralnoj teologiji' dobio počasno mjesto«¹⁴.

Moralna je teologija tako postala učenje o »kazu-sima« i o njihovu rješavanju. Istovremeno izvan sjemeništa se umnogostručavaju kursevi o »kazu-sima savjesti«.

¹¹ Usp. DENZINGER-SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum*, Editio XXXVI, Barcinone-Friburgi Brisgoviae-Romae 1976, kanon 7, br. 1707, str. 402.

¹² A. HOLDEREGGER, *Per una fondazione storica dell' etica*, u: T. GOFFI-G. PIANA (uredili), *Corso di morale. I, Vita nuova in Cristo (Morale fondamentale e generale)*, Brescia 1983, str. 209.

¹³ L. VEREECKE, *isto*, str. 1328.

¹⁴ B. HÄRING, *isto*, str. 39.

Jedno od najvažnijih pitanja jest pitanje udžbenika. U drugoj polovici 16. stoljeća tiskaju se osobito kod isusovaca parcijalni dijelovi iz te materije. Juan Azor 1600. godine objavljuje svoj udžbenik »Institutiones morales«¹⁵. Od tada imamo »Institutiones Morales« koje će se ubrzo prozvati »Theologia moralis«. Po prvi puta u povijesti teologije moral je stekao svoju autonomiju, ali sada kao kazuistika. To je nova vrsta moralne teologije koja će prevladavati do polovice 20. stoljeća. Najvažniji traktat u fundamentalnoj moralnoj teologiji je onaj o savjesti. Gledajući iz današnje perspektive u kazuistici uočavamo puno više negativnih nego pozitivnih elemenata. Pozitivno jest osjećaj za konkretnog čovjeka i konkretne probleme koji se zbivaju u životu. To je bila konkretna pomoć kršćaninu pojedincu kao i svećeniku ispovjedniku.

Negativno u kazuistici jest: praktički vid je potpuno zasjenio onaj spekulativni kao i onaj svetopisamski, nedostatak teoretskog premissljanja problema, odvojenost od Svetog Pisma i općenito od teologije. Takav je razvoj pogodio stvaranju jedne apstraktne kazuistike bez dodira sa životom¹⁶. Takva moralna teologija proživljava krizu osobito u 17. i prvoj polovici 18. stoljeća. Odijeljena od dogmatike usredotočuje se na traktat o odluci savjesti. Uglavnom se u tom vremenskom razdoblju bavila pitanjem probabilizma.

Probabilizam, koji se pojavljuje krajem 16. stoljeća, više je od tri stoljeća zakupljao pozornost moralista a imao je najvažnije mjesto u učenju o savjesti.

Kako je došlo do probabilizma?¹⁷

U 16. stoljeću svijet se nalazi pred novim problemima u gospodarstvu, u politici, na području seksualnosti. Novi problemi su i u kršćanskom životu tražili nova rješenja, tj. kako postupiti konkretno? Teolozi moralisti su nove odgovore tražili kod poznatih autora. No, što je s običnim ljudima, kršćanima? Kako njima pomoći da se lakše snađu u novoj situaciji i da kršćanski ispravno postupe? Ne bi li se mogli formulirati određeni principi koji će kršćanima omogućiti da u konkretnoj situaciji postupaju časno? Za to se pobrinuo Bartolomej a Medina

¹⁵ To je »prvi priručnik takvog tipa 'moralne teologije' koji je prevladavao sve do samog II. vaticanskog sabora. Time je bila utvrđena struktura, a kasniji moralisti u tom gotovo ništa ne mijenjaju: nakon prvog dijela, koji govori o općim načelima, slijede redom ponajprije Božje i crkvene zapovijedi, pa nauka o sakramentima, cenzure i oprosti i na kraju dužnosti pojedinih staleža«, *isto*, str. 40.

¹⁶ Usp. *isto*, str. 123–125. M. Vidal navodi slijedeće nedostatke kazuističke moralne teologije: previše naglašen legalizam koji proizlazi iz prevelike važnosti dane 'dužnosti' i iz važnosti koja se pridavala pozitivnom zakonu. To je pridonijelo stvaranju legalističkog mentaliteta u posljednja dva stoljeća. Ekskluzivna navezanost na ispovjednu praksu koja se izražavala u prednosti za točno određivanje grijeha. Takav moral je negdje prozvan 'moral grijeha'. Usp. M. VIDAL, *isto*, str. 123–125.

¹⁷ Usp. L. VEREECKE, *isto*, str. 1328–1332.

(† 1581.) koji je formulirao načelo probabilizma: 'kada postoje dva mišljenja od kojih je jedno vjerojatnije a drugo vjerojatno, dopušteno je slijediti ovo posljednje. Probabilizam se ovdje definira kao mišljenje koje se temelji na dobrim argumentima ili je predloženo od ozbiljnih autora koji se mogu slijediti bez rizika da se učini grijeh. U probabilizmu nije odlučujući kriterij istina već sigurnost koja proizlazi iz vjerojatnog mišljenja. Osim toga ne traži se veća sigurnost.

U prvoj polovici 17. stoljeća javlja se laksizam na taj način što mnogobrojni teolozi predlažu kao sigurna mišljenja ona koja su u stvari veoma sumnjiva ili samo prividno sigurna. Laksizam susrećemo kod različitih autora i različitih škola a bit mu je u tome da se u dvojbena situaciji zadovoljavao sa ekstremno slabom vjerojatnošću. Tako su slabila pravila kršćanskog života.

Oštra reakcija na laksizam bio je jansenizam koji će imati velik utjecaj na moralnu teologiju u 17. stoljeću¹⁸. Bitne značajke jansenističkog morala su: totalna pokvarenost ljudske naravi kao posljedica istočnog grijeha; u dvojbama savjesti treba uzeti ono što kaže zakon; zemaljske stvarnosti kao što su politika, gospodarstvo, obitelj nemaju nikakvu autonomiju. To je pesimistička vizija svijeta i kršćanskog života.

Laksizam je izazvao oštru reakciju kod crkvenog učiteljstva koje je osudilo određen broj laksističkih propozicija i knjiga¹⁹. Osude koje su dolazile iz Rima jačale su u Crkvi rigorizam. Red propovjednika (dominikanci) se 1657. godine odjeljuju od probabilizma i službeno preuzimaju doktrinu probabiliorizma, tj. treba slijediti ono mišljenje koje je vjerojatnije. Rigorizam, koji tada preuzima sve više maha u Crkvi, ima utjecaj i na članove Družbe Isusove. Tako se kod isusovaca laksističke tendencije pomalo gube a prevladava probabilizam i sve više probabiliorizam (npr. Tirso Gonzalez † 1705). Rigorizam sve više ulazi u manuale za moral i u sjemeništa, a među autorima moralne teologije se u 18. stoljeću najvećim dijelom zastupa probabiliorizam.

Alfonz Liguori († 1787.) unosi preokret u takvo shvaćanje moralne teologije. 1748. godine objavio je djelo »Theologia Moralis«. To je bio manual moralne teologije koji je nastao kao nadopuna manuala isusovca Hermanna Busenbaumana († 1749.). Kao samostalno to će Liguorijevo djelo doživjeti više od 70 izdanja. Sv. Alfonz Liguori je razradio sistem ekviprobabilizma u koji je ugradio plodove

¹⁸ Augustinus Cornelius Jansenius († 1638) postavio je teološke temelje jansenizma. To je prije svega pesimistička vizija pale ljudske naravi, apsolutna potreba milosti... Glavni predstavnici jansenizma jesu: Antoine Arnauld († 1694), Blaise Pascal († 1662) i Pierre Nicole († 1695), usp. *isto*, str. 1331.

¹⁹ Tako je 1665.–1666. papa Aleksandar VII. osudio 45 laksističkih propozicija (usp. DENZINGER-SCHÖNMETZER, *isto*, br. 2021–2065, str. 450–455), a papa Inocent XI. 1679. osudio je 65 laksističkih propozicija (usp. *isto*, br. 2101–2167, str. 457–465).

svojem misionarskog iskustva. Uspio je sastaviti cjelinu mišljenja koja izražava zahtjeve Evanđelja i slobode ljudske savjesti a eliminira rigorizam. B. Håring na sljedeći način opisuje utjecaj Alfonza Liguorija na tadašnje prilike: »Ako želimo ispravno vrednovati moralno-teološko djelo sv. Alfonza, moramo se uživjeti u prilike njegova vremena. Nakon osude i konačne zabrane Družbe Isusove, čiji su članovi gotovo uvijek zastupali blažu praksu na moralnom području i širokogrudnije tumačenje pozitivnih zakona, stanoviti rigorizam, veoma štetan za pastoralnu praksu, prijetio je da odbije kršćanski puk od pristupanja sakramentima. Preveliko naglašavanje najmanjih i krajnje sumnjivih postojećih pozitivnih zakonskih odredaba vremenom je moralo blokirati psihičke snage čovjeka, te tako onemogućiti duh poduzetnosti i radosni zamah koji izvire iz ljubavi i nutarnje slobode u duhu Govora na gori. Sv. Alfonz je to sebi smiono postavio kao zadatak nasuprot strujanjima koja su tada prevladavala. Produbljivanjem svojih načela i rasčišćavanjem nastalih nesporazuma spasio je namjeru probabilizma: pastoralnu blagost i zaštitu ograničene slobode od preopterećenja zakonima«²⁰.

Juraj Mulih se školovao i javno djelovao u prvoj polovici 18. stoljeća. To je vrijeme krize u moralnoj teologiji. Napustio se »zdravi probabilizam (ravnoteža između slobode savjesti i zakona) i nastupio je probabiliorizam, koji zakon stavlja ispred slobode savjesti«²¹. U Crkvi je ojačao rigorizam. Na studijima u Grazu i Trnavi Mulih se susreo »s laksizmom i rigorizmom, jer jedni su njegovi profesori naginjali na jednu, a drugi na drugu stranu«²².

2. Situacija u Domovini

Nakon završenog školovanja i »treće probacije«, kao potpuno završene redovničke formacije, Mulih se 1727. godine vraća u domovinu i to u Požegu. Tu će najvjerojatnije već 1728. godine započeti svoj misionarski rad. Osim drugih mjesta i gradova u kojima je Mulih djelovao značajno je spomenuti Zagreb gdje je »kroz trinaest zimskih razdoblja, u vremenu slobodnom od misijskih pohoda, Zagrepčanima držao propovijedi u crkvi sv. Katarine«²³. Odmah nakon završenog studija Mulih je dobio priliku svoje znanje i svoje kršćanske stavove prenositi drugima. Studij je pohađao izvan domovine u vrijeme kada je osobito u moralnoj teologiji vladala borba između laksizma i rigorizma. Na kakvu će situaciju s obzirom

²⁰ B. HÅRING, *isto*, str. 43. Takav vid moralne teologije sv. Alfonza Ligurija tek će u 19. stoljeću zamjetnije ući u teologiju i zamijeniti rigorističke manuale.

²¹ I. FUČEK, *Juraj Mulih začetnik prosvjetno-misionarskog rada požeških isusovaca*, u: *Isusovci u Hrvata. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija 'Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata'*, Zagreb 1992, str. 150.

²² *Isto*, str. 151.

²³ I. FUČEK, *Juraj Mulih, život i djelo...*, str. 50.

na kazuistiku naići u domovini? Hoće li ta domaća situacija u teologiji i crkvenoj praksi uopće utjecati na njegove teološke poglede i praktična usmjerenja?

U to vrijeme jedino Zagrebački kolegij Družbe Isusove ima na svojem rasporedu redovita predavanja iz moralne teologije. Od akademske godine 1633./34. u Isusovačkom kolegiju u Zagrebu počinje se predavati moralna teologija koju je u prvo vrijeme predavao samo jedan a kasnije dva profesora²⁴. U riječkom kolegiju Družbe Isusove nekoliko je puta uvedena moralna teologija ili kako se tada zvala *casus conscientiae* ili naprosto *casus*²⁵. A u požeškom kolegiju Družbe Isusove moralna je uvedena tek 1762. godine²⁶.

Prema tome na Muliha je veći utjecaj mogao imati jedino zagrebački kolegij D.I., tj. eventualni udžbenici, knjige i članci tadanjih profesora moralne teologije. Profesori su se u tom kolegiju najvjerojatnije služili stranim udžbenicima, jer je bio razmjerno mali broj studenata pa je postojao i financijski problem u tiskanju hrvatskih udžbenika. U Pregledu »Teologija u Hrvata« od Vanina ne nalazimo pisaca i djela na hrvatskom iz tog vremena koji bi obrađivali moralnu teologiju odnosno kazuistiku²⁷. Kako o nastavi moralne teologije u Zagrebačkom kolegiju nemamo posebnih uputa i propisa za pretpostaviti je da se ona odvijala prema pravilima za profesore moralke u »Ratio Studiorum« D.I. koji je važio za učilišta Družbe Isusove²⁸. Za profesore moralne teologije uobičajio se naziv *professor casuum*, a za slušače *auditor casuum*. Svrha ovoj disciplini nije bila znanstvena, primjećuje Vanino, »nego čisto praktična. To razabiremo iz prvog pravila, koje kaže da je cilj ove nastave osposobiti i pripremiti slušače da budu vrsni župnici ili djelitelji sakramenata: *peritos parochos seu sacramentorum administratores*«²⁹.

²⁴ Moralna teologija se počinje predavati na poticaj zagrebačkog biskupa Franje Ergeljskog (1628–1637). On je odlučio u sporazumu s Kaptolom u kolegiju na Griču osnovati katedru za moralnu teologiju koju bi tamo pohađali dijecezanski klerici. Kako prema »Ratio Studiorum« (1599) Družbe Isusove njezini članovi nisu smjeli primati plaću za svoj rad, pa ni za onaj školski tražili su se dobrotvori koji će davati zaklade. U tu svrhu osigurao je i određenu zakladu, a prvi profesor moralne teologije 1633/34. godine bio je o. Grgur Fetsch. Počevši od 1652/53. godine uz rijetke iznimke moralnu su teologiju predavala dva profesora, usp. M. VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633–1773*, Zagreb 1930, str. 36–38.

²⁵ Od akademske godine 1632/33. do najvjerojatnije 1636. godine. Zatim, od akademske godine 1666/67. do vjerojatno 1672. godine. Treći puta se moralna teologija uvodi akademske godine 1727/28. i predaje se do ukinuća kolegija 1773. godine, usp. M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, II, *Kolegiji dubrovački, riječki, varaždinski i požeški*, Zagreb 1987, str. 221–222.

²⁶ Usp. isto, str. 551–553.

²⁷ Usp. M. VANINO, *Teologija u Hrvata*, u: *Croatia sacra* 20–21(1943), str. 216–219.

²⁸ Usp. M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I, *Rad u XVI stoljeću, Zagrebački kolegij*, Zagreb 1969, str. 202.

²⁹ *Isto*.

Umjesto predavanja subotom vodila se disputa. Ova se disputa »razlikuje od ostalih tim što se u njoj raspravlja ponajviše u obliku pitanja, npr. traži se rješenje teškoće, stavlja se nov slučaj (*casus*) promijenivši koju okolnost, navede se protiv zaključaka ugledni doktor ili kanon ili pak kratak argumenat (Reg. 6)«³⁰.

Na razvoj moralne teologije, a još više možda na razvoj kršćanske prakse, određen utjecaj imao je slijedeći događaj. U drugoj polovici XVIII. stoljeća Marija Terezija je zaželjela da isusovci više ne naučavaju probabilizam. General Družbe Isusove Lovrinc Ricci (1758.–1773.) caričino je mišljenje priopćio provincijalu Josipu Koessleru (1767.–1770.) i naredio je da se caričinoj želji udovolji³¹. Da li je ta zabrana u našim krajevima pospješila probabiliorizam a u konkretnoj crkvenoj praksi rigorizam?

Iz onoga što je poznato i do sada istraženo možemo reći da Zagrebački kolegij D.I. nije imao neki značajniji utjecaj na kazuistiku u našim krajevima. Za pretpostaviti je da je situacija bila slična onoj u nama susjednim zemljama na Zapadu gdje su se velikim dijelom Hrvati a osobito profesori školovali. Što se isusovaca tiče oni su se uglavnom ravnali prema pravilima svoje Družbe, osobito »Ratio Studiorum«.

Kao član Družbe Isusove Juraj Mulih je najvjerojatnije postupio slično primjenjujući trenutni stav o kazuistici u Družbi Isusovoj na konkretnu situaciju na hrvatskom području. Pod tim vidom se mogu razumjeti i neke »strogosti« koje se povezuju uz tada sve prisutniji rigorizam u Crkvi. U suzbijanju moralnih zala (psovka, bračni grijesi, nepoštovanje nedjelje) svojega vremena Mulih se služio i depresivnim metodama (moralnim i fizičkim). Misijski pokornički dan bio je naj-svečaniji dan za misije. Kao pokornički instrumenti upotrebljavali su se: križevi, cilicij ili pojas od žice, užeta, lanci, bičevi, kamenje. U revnosti su ljudi negdje i pretjerivali³².

3. Briga za konkretnog čovjeka vjernika

Najveće Mulihovo djelo je njegov veliki katekizam »Poszel apostolszki« u dva sveska. To i po stranicima (str. 1745) najobimnije Mulihovo djelo je na tragu katekizama hrvatskoga jezika koji su u moralnom obrazovanju kršćana u hrvatskoj crkvenoj praksi odigrali veliku ulogu. »Zerczalo szpovedno« (str. 2–132) je manji katekizam koji je izvadak ili separat iz »Poszla apostolszkoga« sv. 2, tj. »Navuk CXXI – Od Sakramenta Pokore« (str. 1036–1165)³³. Radi se o sakra-

³⁰ Isto.

³¹ Usp. isto, str. 203.

³² Usp. I. FUČEK, *Juraj Mulih, život i djelo...*, str. 229–234 i 247–250.

³³ Usp. I. FUČEK, *Juraj Mulih, život i djelo...*, str. 142, bilj. 102. Uspoređujući glavne naslove i

mentu pokore kome se kako u moralnoj teologiji (kazuistika) tako i općenito u crkvenoj praksi onoga vremena pridavala velika važnost. Kao misionar Mulih je uočio važnost sakramenta pokore za kršćanski život. Tiskavši kao posebnu knjižicu materiju o sakramentu pokore, Mulih je htio tu materiju učiniti pristupačnom svim vjernicima a ne jedino svećenicima. U »Zerczalu szpovednom« Mulih dodaje »Prilosek nekojeh lyudih szpovedanya« (str. 132–144) što ne nalazimo u »Poszlu apostolszkom« sv. 2. »Prilosek« donosi šest načina ili bolje reći šest primjera kako se vjernici ispovijedaju. Nakon što je u »Zrczalu szpovednom« iznio nauk o sakramentu pokore, Mulih želi na šest konkretnih primjera, načina ispovijedanja pomoći kršćanima bolje shvatiti i u konkretnom životu primijeniti iznesen nauk o sakramentu pokore. Pri kraju »Priloseka« kaže da je svrha ovog »Priloseka« da ljudi nasljeđuju dobar i pametan način ispovijedanja i da obdržavaju »gore više vu ovom zerczalu posztavlene navuke«³⁴. »Prilosek« se prema tome organski veže uz »Zerczalo«, tj. uklapa se u Mulihovu zamisao da materiju sakramenta pokore što je moguće više približi običnom vjerniku. »Prilosek« stoga treba promatrati u sklopu nauka o sakramentu pokore u »Zerczalu szpovednom«.

Opravdano se postavlja pitanje o porijeklu »Priloseka«. U uvodu u šest primjera ispovijedanja stoji da se tu radi o izmišljenim primjerima ispovijedanja nekih ljudi kojih je svrha pomoći boljem ispovijedanju. »Kaksze najde na Nemszkom, sztampano vu Bechu leta 1732«³⁵. Prema Olgi Šojat to je dosad jedina, ali autentična potvrda, »da je naš autor prevodio s njemačkog jezika«³⁶. Kako njemački izvornik dosada nije pronađen ne možemo iz jedne rečenice zaključiti je li to doslovan prijevod ili prerada nekog njemačkog teksta. Iz načina pisanja, upotrebe kajkavskog jezika, konkretnih primjera koji se odnose na kršćanski život i prilike tadanjeg vremena te iz organske povezanosti sa prethodnim tekstom u »Zerczalu« možemo zaključiti da je tekst »Priloseka« u najmanju ruku dobra pre-

stranice oba djela Fuček pokazuje da je »Zerczalo szpovednom« separat iz »Poszla apostolszko- ga« sv. 2.

³⁴ J. MULIH, *Zerczalo szpovedno...*, str. 144. »Koje dabi grešniki marliveše obderžavali; vnoigibisze drugach spovedali, i morebiti obilneše v – nebo med prave pokornike putovali: ter onde vezelo na vsze veke z – Kristušem Kraljuvali«, isto.

³⁵ Isto, str. 132.

³⁶ O. ŠOJAT, *Juraj Mulih (1694–1754) kao kajkavski pisac i kao kulturno-prosvjetni radnik. Predgovor–Bibliografija–Izbor iz djela–Rječnik*, Zagreb 1983, str. 14–15. U svojoj knjizi O. Šojat donosi izbor iz djela Jurja Muliha. Među ostalim tu se nalazi i cijeli tekst »Priložeka«, usp. isto, str. 91–96. Vladoje Dukat kratko ali veoma zanimljivo analizira »Prilosek«. Usp. V. DUKAT, *Kulturne sličice iz Hrvatske XVIII vijeka*, u: *Jugoslavenska Njiva VII* (1923), knjiga 1, br. 6, str. 256–257.

rada nekog njemačkog teksta i izvrsna primjena na konkretnu situaciju u kojoj je Mulih djelovao.

3.1 Dobri i loši primjeri ispovijedanja

Mulih donosi šest primjera kako se vjernici ispovijedaju, tj. ispovijed jednoga gospodara, zakonite žene gospodarice, slugu, službenice, jedne pobožne gospodične i jedne udovice. Radi se o ljudima različitih staleža i društvenih položaja. Kao primjeri opisane su dobre ili »spametne spovedi« i loše ili »bedaste spovedi«. Kao prvi Mulih opisuje dobar primjer ispovijedanja. To je pozitivan pristup koji najprije želi ljude potaknuti na dobro ispovijedanje a nakon toga ukoriti za loše ispovijedanje. U prvom primjeru prikazana je dobra i cjelovita ispovijed prema deset zapovijedi Božjih i prema nauku iznesenom u »Zerczalu« (spoved jednoga svojega gospodara). Slijedi primjer loše ispovijedi koja ima nedostatka u gotovo svakoj riječi (spoved zakonske žene gospodarice) te primjer veoma loše ispovijedi u kojoj je sve općenito i nejasno (spoved Adama slugu).

Navodi se primjer jedne ispovijedi koja je prilično dobra na početku i na kraju ali ima puno drugih pogrešaka (spoved Barice službenice). Posljednja dva primjera su dvije dobre i »spametno« učinjene ispovijedi (jedne pobožne gospodične i jedne vdovice). Nakon opisanog dijela ispovijedi koji se odnosi na penitenta slijede objašnjenja o tome što je dobro a što je loše u dotičnom primjeru ispovijedi.

Značajke su dobre ispovijedi: učinjena je prema 10 zapovijedi Božjih; iznosi samo ono što je penitent sagriješio mislju, govorom i djelom; penitent priznaje svoje grijeha prema broju i vrsti; grešnik se ne ispričava ili traži uzroke svojih pogrešaka u postupcima drugoga, već mu je žao i obećaje da će se popraviti; penitent ukazuje na uzroke iz kojih se može vidjeti vrsta grijeha, navodi i broj malih grijeha što govori o velikoj brizi za svoje uzdizanje; grešnik priznaje svoje grijeha kratko i bez nepotrebnog govorenja.

U lošem i nepravilnom načinu ispovijedanja grešnik ne zna što reći na početku a što na kraju ispovijedi; kako pozdraviti svećenika; govori tuđe grijeha; ne razlikuje pojedine vrste grijeha već govori općenito³⁷; za svoje pogreške se ispričava na taj način što govori pogreške drugih.

Opis onoga što govori penitent kao i objašnjenja koja nakon toga slijede su veoma konkretna a neka od njih na prvi pogled izgledaju obavijena humorom³⁸.

³⁷ Npr. »priszežem, kunem: szramotno govorim: dabite vrag odneszel, mešu osztavim: hotel sem zlo delo včiniti...«, J. MULIH, *Zerczalo szpovedno ...*, str. 137.

³⁸ Olga Šojat navodi kako su primjeri nepravilna načina ispovijedanja obilno protkani humorom koji ide na račun priprosta čovjeka. »A *Priložek* je dodao svom *Zrcalu spovednom* s jasnom

Teško je reći u kojoj mjeri se ovdje radi o želji za humorom a u kojoj o plastičnom prikazivanju primjerenom ispovjednoj praksi onog vremena³⁹. Vjerojatno se više radi o ovom posljednjem, tj. o želji da se običnim ljudima vjernicima na primjerima iz konkretnog života pomogne u boljem načinu ispovijedanja. Takav način govora dijelom može podsjetiti i na današnji način ispovijedanja vjernika u nekim krajevima naše domovine.

Pri kraju »Priloseka« Mulih potiče na nasljedovanje dobrih primjera ispovijedanja.

4. Zaključak

U »Priloseku« se obrađuju primjeri (dobrog i lošeg) ispovijedanja pojedinih kršćana. Nije prvenstveno riječ o nekim konkretnim slučajevima savjesti koje bi bilo teško riješiti. Prema tome ne radi se o za ono vrijeme (18. stoljeće), tipičnim slučajevima rješavanja casusa. U ovom kontekstu je vrijedno spomenuti da se prva knjiga o rješavanju casusa na hrvatskom jeziku pojavljuje tek 1898. godine. Dr. Martin Štiglić, profesor pastoralnog bogoslovlja, pedagogike i katehetike na Sveučilištu u Zagrebu te godine objavljuje knjigu »Kazuistika«⁴⁰. U spomenutoj knjizi pisac postavi neki slučaj (casus) i traži njegovo rješenje. Slučajevi su različite naravi a prvenstveno se bave odnosom svećenika prema svećeničkoj službi, obredima, sakramentima, napose prema svetoj misi⁴¹. Ovdje se ne obrađuju prvenstveno problemi i poteškoće vjernika u primanju sakramenta pokore.

Na hrvatskom jeziku se pojavljuju još dvije knjige o kazuistici od fra Karla Nole i to jedna 1963. a druga 1966. godine⁴². To je već vrijeme obnove moralne

namjerom: da šalom i preuveličavanjem pogrešaka pri ispovijedanju jednostavne ljude potakne na razmatranje tih primjera, a time na razmišljanje o ispovijedi i na temeljitu pripravu za taj čin«, O. ŠOJAT, *isto*, str. 15.

³⁹ U objašnjenju ispovijedi Barice službenice, koja optužuje slugu da joj nije dao mira pa ga je psovala, stoji: »Ar i szluge zlobu očituje, i kakti ogovarja, kaj ni ovde ne szlobodno: niti ga zato kleti, negosze drugač obraniti mora i more, ako poštenje i zveličenje ljubi: ar k – tomu ima ruke; adaga more vu zube ali vu nosz, ali kak drugač do žaloga vudriti. Ima zube; adaga more vgriznuti. Ima glas i gerlo, ada more vikati i drugeh pomoč zazvati«, J. MULIH, *Zerczalo szpovedno...*, str. 141.

⁴⁰ Usp. M. ŠTIGLIĆ, *Kazuistika u kojoj se rješavaju mnogi slučajevi, pastoralni, moralni i juridički*, Zagreb 1898, str. 479.

⁴¹ Spominjem tek neke od mnogobrojnih slučajeva (casusa): Kako treba nositi sv. pričest bolesnicima, o blagoslovu misnog ruha, o misnikovoj nakani, o pokrivanju kaleža, o krstu u nuždi, o materiji sakramenta pokore, tko ima pravo pokapati redovnike, svećenik na biciklu, smiju li laici držati govore u crkvi ili na groblju...

⁴² Usp. K. NOLA, *De Sexto... moralne pouke za svećenike*, Makarska 1963; *Isti, Kazuistika. Slučajevi savjesti iz zapovijedi: Dekaloga, Crkve i Sakramenata*, Makarska 1966.

teologije koja je dobila veliki zamah na 2. vatikanskom koncilu a na hrvatskom jeziku se pojavljuju dvije knjige o kazuistici. Je li to uistinu bila potreba trenutka ili pak žal za prošlim vremenima? Znakovito je da na hrvatskom jeziku do kraja 19. stoljeća nismo imali pisane kazuistike. Vjerojatno i zbog toga za hrvatsku teologiju i crkvenu praksu važnu ulogu odigrali su katekizmi na hrvatskom jeziku. Dr. Andrija Živković, pozivajući se na Ferdu Hefflera, tvrdi: »Prvorazrednu važnost za moralno obrazovanje putem knjige imali su kod nas dugo vrijeme sastavljači i priređivači katekizama. Počevši od Šimuna Budinića (1583.) sve do današnjih nastojanja hrvatskih kateheta okupljenih u katehetskom odsjeku 'Bratovštine kršćanskog nauka', oni su najsnažniji promicatelji kulturnog našega razvoja na moralnim i vjerskim temeljima«⁴³. Među te priređivače katekizama i osobito među promicatelje moralnog obrazovanja spada svakako i Juraj Mulih. Njegov rad treba promatrati unutar djelovanja Družbe Isusove tog vremena. Zalažanje Družbe na pedagoško katehetskom području, »nadasve u zemljama njemačkog govornog područja, ili onima obilježenim reformacijom, nije bilo ravnanano nekim specifičnim programom, nego se postupno ostvarivalo na temelju konkretnih potreba. Upravo se u tim pokrajinama očitovala kao prvenstveni zadatak kat. pouka djece, mladih, nepismenih, ali i formiranje katoličke elite«⁴⁴.

Juraj Mulih je uočio konkretne potrebe kršćana svojega vremena. Dok se u teologiji i osobito u moralnoj teologiji u prvoj polovici 18. stoljeća vodi borba između probabilizma i probabiliorizma, kao protuteža laksizma pojavljuje se jansenizam, a u crkvenoj praksi jača rigorizam, Mulih djeluje konkretno za dobro običnog kršćanina vjernika. Iako bi se njegova strogost u držanju misija mogla povezati sa sve prisutnijim rigorizmom u crkvenoj praksi, ipak njegova pisana riječ u »Zerczalu szpovednom«, osobito u »Priloseku« odiše umjerenošću.

Juraj Mulih je u povijesti kršćanstva u hrvatskom narodu u 18. stoljeću odigrao veliku i značajnu ulogu. Ne samo u uspješnoj misionarskoj djelatnosti već i u moralnom uzdizanju prije svega kršćana vjernika laika. Iz njegove knjižice o sakramentu pokore, »Zerczala szpovednoga«, a osobito iz »Priloseka« koji konkretizira »Zerczalo« uočava se briga za probleme konkretnog čovjeka s kojim se susreće i kojemu želi pomoći.

⁴³ A. ŽIVKOVIĆ, *Osnovno moralno bogoslovlje*, sv. I., Zagreb 1938, str. 52, bilj. 34, F. HEFFLER, *Grada za povijest hrvatske kateheze*, sv. I., Zagreb 1932.

⁴⁴ E. PAUL, *Isusovci (kateheza)*, u: M. PRANJIC (priredio), *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, Zagreb 1991, str. 276.

Zusammenfassung

MULIH ALS KASUIST

Juraj Mulih (1694–1754) als oeffentlicher religioeser Taeter (27 Jahre Missionaer, Verfasser von Katechismen, Gebetsbuechern, misssonarischen Handbuechern und anderen Werken) foerderte im 18. Jahrhundert moralische Ausbildung der Christen innerhalb der kroatischen Regionen. Da in Mulih's Zeit innerhalb der Moraltheologie die Kasuistik vorherrschte, geht der Autor des Aufsatzes von der Frage aus: in welchem Masse wurde Mulih von Kasuistik beeinflusst? Im ersten Kapitel werden im breiten europaeischen Kontekst die Ursachen, die Entstehung und die wesentlichen Merkmale der Kasuistik behandelt. Das ist deswegen relevant, weil Mulih in Graz und Trnava studierte. Zweites Kapitel untersucht Situation im Vaterland Kroatien in dem die Kollegien »Societas Jesu« die wichtigste Rolle hatten, insbesondere das Kollegium in Zagreb, wo seit des akademischen Jahres 1633/34, und zwar initiiert vom Bischof von Zagreb, die Vorlesungen der Moraltheologie beginnen. Im dritten Kapitel am Beispiel des Beiheftes (Prilosek) zum Katechismus »Spiegel der Beichte« (Zerczalo szpovedno) untersucht Autor Mulih's Einstellung in bezug auf moralisches Verhalten der Christen. Dies ist insbesondere evident in der Materie vom Sakrament der Versoehnung.

Mulih hat sich nicht fuer ein der damals vorherrschenden moralischen Systeme entschieden. Obwohl seine Strenge im missionarischen Wirken sehr nahe an immer mehr verbreiteten Rigorismus sich annaehrt, wurde sein geschriebenes Wort mit Gemaessigkeit getragen. Mulih ist ein Kasuist in diesem Sinne, in dem bestimmter moralischer System die urspruengliche Mulih's Intention foerdert, d.h. moralischer Aufbau der Christen im kroatischen Volke im 18. Jahrhundert.

Schlüsselworte: Mulih J., Kasuistik, Moraltheologie in Zagreb (1633), Beichtpraxis im 18. Jahrhundert, Beiheft (Prilosek).